

استاد و درس

صرف و نحو

نگاه نو به روش آموزش ادبیات عرب

علی رفیعی حائری (عین. صاد)

www.ketab.ir

www.ketab.ir

سرشناسه:
عنوان و نام پدیدآور:
مشخصات نشر:
مشخصات ظاهری:
وضعیت فهرست نویسی:
موضوع:
موضوع:
رده بندی کنگره:
رده بندی دیوبنی:
شماره کتابشناسی ملی:
شابک:

مؤلف: علی صفايي حائري، ۱۳۳۰-۱۳۷۸
استاد و نگاهی نو به روش آموزش ادبیات عرب / علی صفايي حائري (عین-صاد).
قم: انتشارات لیلۃ القدر، ۱۴۰۳.
۲۰۰ص.
فنیاً
زبان عربی -- صرف و نحو
Arabic language -- Morphosyntax
Pj ۶۲۰۳
۴۹۲/۷۵
۸۵۱۱۴۳۱
۹۷۸-۹۶۴-۷۸۰۳-۰۶-۹

استاد و درس؛ صرف و نحو

نگاهی نو به روش آموزش ادبیات عرب

علی صفايي حائري (عین-صاد)

- چاپ سوم: ۱۴۰۳
- چاپ: مؤسسه بوستان کتاب
- شمارگان: ۱۰۰۰
- تلفن مرکز فروش: ۰۲۵-۳۷۷۱۲۳۲۸ / ۰۲۲-۹۱۲۷۴۶۱
- همه حقوق این اثر متعلق به ناشر است

انتشارات لیلة القدر
۰۲۵-۳۷۷۱۲۳۲۸

انتشارات ذکر
۰۲۱-۸۶۰۴۵۷۸۰

فهرست

پیش درآمد ۱۳

صرف

مقدمه اول: توضیح واژه‌ها

حرف ۲۴

فعل ۲۵

اسم ۲۶

مقدمه دوم: تعریف و تقسیم‌بندی

تعریف صرف ۳۱

فایده صرف ۳۲

موضوع صرف ۳۲

تقسیمات ۳۴

فصل اول: اسم و فعل سالم

بخش اول: وزن‌ها و باب‌ها ۴۱

اسم‌های ثلاثی ۴۱

اسم‌های رباعی ۴۳

اسم‌های خماسی ۴۴

- ۴۴ _____ اسم فاعل و اسم مفعول
- ۴۴ _____ صفت مشبیه
- ۴۵ _____ صیغهُ مبالغه
- ۴۵ _____ صفت تفضیلی
- ۴۶ _____ وزن‌های فعل
- ۴۶ _____ ثلاثی مجرد
- ۴۸ _____ ثلاثی مزید
- ۴۸ _____ ۱. باب اِفعال
- ۴۸ _____ ۲. باب تَفْعیل
- ۴۹ _____ ۳. باب مُفَاعَلَة
- ۴۹ _____ ۴. باب تَفَاعُل
- ۵۰ _____ ۵. باب اِفْتِعَال
- ۵۰ _____ ۶. باب اِنْفِعَال
- ۵۱ _____ ۷. باب مَعْنَى
- ۵۱ _____ ۸. باب اِفْعِلَال
- ۵۲ _____ ۹. باب اِفْعِلَال
- ۵۲ _____ ۱۰. باب اسْتِفْعَال
- ۵۳ _____ وزن‌های رباعی
- ۵۳ _____ باب فَعَلَّلَة
- ۵۳ _____ ۱. باب تَفَعَّلَل
- ۵۳ _____ ۲. باب اِفْعِنَال
- ۵۴ _____ ۳. باب اِفْعِلَال
- ۵۵ _____ راه شناخت معانی باب‌ها
- ۵۷ _____ بخش دوم: قواعد ساخت
- ۵۷ _____ فعل
- ۶۰ _____ ماضی معلوم
- ۶۲ _____ ماضی مجهول

- ۶۲ _____ مضارع معلوم
- ۶۴ _____ مضارع مجهول
- ۶۴ _____ فعل نهی
- ۶۴ _____ فعل امر
- ۶۵ _____ امر حاضر
- ۶۶ _____ نفی و جحد و استفهام
- ۶۶ _____ حروف عامل
- ۶۷ _____ حروف غیر عامل
- ۶۸ _____ تأکید وقوعی، تأکید صدوری
- ۶۸ _____ وضع نون ها
- ۷۰ _____ وضع فعل ها
- ۷۱ _____ اسم فاعل
- ۷۱ _____ اسم مفعول
- ۷۲ _____ صفت مشبیه
- ۷۳ _____ صیغه های مبالغه
- ۷۴ _____ أفعال التفضیل
- ۷۴ _____ اسم آلت
- ۷۵ _____ اسم مکان و زمان و مصدر میمی
- ۷۵ _____ اسم زمان و مکان و مصدر میمی در غیر ثلاثی مجرد

فصل دوم: غیرسالم ها

- ۷۹ _____ بخش اول: ابدال
- ۸۱ _____ بخش دوم: ادغام، مضاعف
- ۸۳ _____ بخش سوم: اعلال، مثال
- ۸۴ _____ جمع بندی
- ۸۴ _____ خلاصه

- ۸۷ ..... بخش چهارم: اعلال، اجوف
- ۸۹ ..... اجوف در ثلاثی مزید
- ۹۴ ..... خلاصه
- ۹۵ ..... بخش پنجم: اعلال، ناقص
- ۱۰۲ ..... ناقص در باب‌ها
- ۱۰۴ ..... خلاصه
- ۱۰۷ ..... بخش ششم: لفیف مفروق
- ۱۰۸ ..... بخش هفتم: لفیف مقرون
- ۱۰۹ ..... بخش هشتم: مهموز
- ۱۱۱ ..... مروری به گذشته

نحو

فصل اول: حرکت‌ها

- ۱۱۷ ..... مبنی
- ۱۱۸ ..... اقسام مبنی
- ۱۱۸ ..... معرب
- ۱۱۸ ..... ۱. مفهوم اعراب
- ۱۱۹ ..... ۲. اقسام اعراب
- ۱۱۹ ..... ۳. علائم اعراب
- ۱۲۰ ..... رفع
- ۱۲۱ ..... نصب
- ۱۲۱ ..... جر
- ۱۲۲ ..... جزم
- ۱۲۲ ..... ۴. اقسام معرب
- ۱۲۳ ..... شباهت‌های مبنی

۱۲۴	غیرمنصرف
۱۲۴	شباهت‌ها
۱۲۵	خلاصه
۱۲۶	۵. عوامل اعراب
۱۲۷	توضیح
۱۳۱	عوامل اعراب
۱۳۱	۱. عوامل لفظی سماعی
۱۳۱	نوع اول
۱۳۲	باء
۱۳۲	معانی باء
۱۳۴	مِنْ
۱۳۴	إِلَى
۱۳۵	عَلَى
۱۳۵	عَنْ
۱۳۶	عَلَى
۱۳۷	عَنْ
۱۳۷	حَتَّى
۱۳۷	رُبَّ
۱۳۸	واو
۱۳۸	تاء
۱۳۸	کاف
۱۳۸	مُدَّ، مُنَدُّ
۱۳۹	حاشا، عدا، خلا
۱۳۹	نوع دوم
۱۴۰	۱. حروف ندا
۱۴۱	۲. حروف
۱۴۲	نوع سوم
۱۴۴	در اعراب تثنيه و جمع

- ۱۴۴ ..... دراعشار
- ۱۴۵ ..... نوع چهارم
- ۱۴۵ ..... امر
- ۱۴۵ ..... مضارع
- ۱۴۵ ..... ماضی
- ۱۴۷ ..... نوع پنجم
- ۱۴۹ ..... نوع ششم
- ۱۴۹ ..... نوع هفتم
- ۱۵۱ ..... نوع هشتم
- ۱۵۲ ..... نوع نهم
- ۱۵۳ ..... نوع دهم
- ۱۵۴ ..... نوع یازدهم
- ۱۵۵ ..... نوع دوازدهم
- ۱۵۶ ..... نوع سیزدهم
- ۱۵۷ ..... ۲. عوامل لفظی کلمات
- ۱۵۷ ..... نوع اول: فعل
- ۱۶۰ ..... نوع دوم: مصدر
- ۱۶۱ ..... نوع سوم: اسم فاعل
- ۱۶۱ ..... نوع چهارم: اسم مفعول
- ۱۶۲ ..... نوع پنجم: صفت مشبیه
- ۱۶۲ ..... نوع ششم: صفت تفضیلی
- ۱۶۳ ..... نوع هفتم: مضاف

فصل دوم: ترکیب‌ها

- ۱۶۶ ..... اسناد
- ۱۶۹ ..... اسناد تقيیدی
- ۱۷۰ ..... اسناد ترکیبی

۱۷۱	مفرد و تثنيه و جمع
۱۷۱	مذکر و مؤنث
۱۷۲	فعل و نائب فاعل
۱۷۲	مسند و مسند اليه
۱۷۲	فعل و فاعل
۱۷۳	مبتدا و خبر
۱۷۳	مبتدا
۱۷۴	خبر
۱۷۵	نواسخ
۱۷۶	۱. حروف مشبهة بالفعل
۱۷۷	۲. افعال ناقصه
۱۷۸	۳. افعال مقاربه
۱۷۸	۴. حروف شرطيه
۱۷۹	۵. حروف حمله
۱۸۰	متعلقات
۱۸۱	توابع
۱۸۱	۱. صفت
۱۸۲	۲. عطف بيان
۱۸۲	۳. عطف به حروف
۱۸۴	۴. تأکید
۱۸۴	۵. بدل
۱۸۵	متعلقات مسند
۱۸۵	۱. مفعول ها
۱۸۶	مفعول به
۱۸۸	مفعول فيه
۱۸۸	مفعول له

- ۱۸۹ _____ مفعول معه
۱۸۹ _____ مفعول مطلق
۱۹۰ _____ ۲. جار و مجرور
۱۹۱ _____ ۳. حال
۱۹۳ _____ ۴. تمییز

حرف آخر

www.ketab.ir

پیش درآمد

صحبت از اصلاح کتاب‌های درسی زیاد شنیده‌ایم. از ضرورت این دگرگونی همه گفته‌اند و حتی کتاب‌های تازه‌ای را هم ارائه کرده‌اند و متن درسی گذاشته‌اند. آنچه پیش از دگرگونی کتاب‌ها ضرورت دارد، یکی روش آموزش است و دیگری اساس درس‌ها.

در مورد آموزش، این استاد است که پیش از صرف و نحو، باید مجموعه طرح عملی را و پیش از طرح عملی، ظرفیت روحی را و پیش از این‌ها، بینش را در محصل فراهم آورد؛^۱ چون ما در قرن شبهه‌زندگی می‌کنیم، پس ناچار به این جریان فکری، به این شهادت و بینش نیاز داریم.

ما در کنار گرفتاری‌ها سر بلند می‌کنیم. پس ناچار به ظرفیت روحی و سعه صدر محتاجیم. ما در برابر کارهای پراکنده و علوم گوناگون قرار می‌گیریم. پس ناچار به طرح و برنامه نیازمندیم تا بتوانیم تمام راه را ببینیم و گام‌ها را بشناسیم و گام برداریم.

---

۱. برای مطالعه بیشتر پیرامون جریان فکری، ظرفیت و طرح نگاه کنید به کتاب حرکت، ذیل عنوان «نیازها و کمبودها در رابطه با انسان»، از همین نویسنده. (ناشر)

پس از این مراحل، از فکر و ظرفیت و طرح، دانش‌ها و علوم است که باید
 اجمالاً از آن اطلاع داشته باشیم و سپس شناسایی مقدمه علم و مقدمه کتاب؛ یعنی
 شناخت اصطلاح‌ها و شناخت تعریف و فایده علوم است تا دست به کار شویم. آنگاه
 در صرف، با آگاهی از ماضی و مضارع و باب‌ها و در نحو، با آشنایی با عوامل در
 چند خط شعر و در منطق، با توجه به ضرورت شناخت و روش شناخت و در علوم
 معانی، با توجه به مسئله زیبایی و سبک و معیارهای نقد و در فقه، با توجه به
 شناخت کلام و شناخت مقصد، زمینه‌ای برای شروع این علوم به دست می‌آوریم
 و می‌توانیم شکل و مسائل این علم را با دگرگونی‌هایی همراه کنیم که به کتاب‌ها
 و متن درس‌ها هم سرایت خواهد کرد.

این جمع‌بندی، هر چند مجمل، می‌تواند زمینه بررسی‌های عمیق و تازه‌ای
 باشد و سرزمین‌های تازه‌ای را کشف نماید.

برخورد با منطق و فلسفه و فصاحت و بلاغت و فقه و اصول، با این زمینه‌ها، به
 صورت تازه‌ای روی خواهد آورد. و فلسفه و عرفان و اخلاق و هنر و فقه اسلامی، از
 فلسفه و عرفان و اخلاق و هنر و فقه مسلمین، مشخص خواهد شد.

ما امروز شاهدیم که فریاد اصلاح کتاب‌ها و درس‌ها با همه طنطنه و آهنگش،
 هنوز به این ابعاد، نظری ندارد، که ناچار باید داشته باشد.

محصل باید همراه شناخت‌های حضوری و بدون واسطه‌اش، به یک جریان
 فکری دست بیابد که اذان^۱ از آن حکایت دارد و این فلسفه اسلامی است. و با
 این جریان، به بینش و حضوری برسد که عرفان اسلامی است. و با این بینش،
 به ترکیب‌هایی از احساس و معرفت و در نتیجه تبدیل‌هایی در طبیعت انسان و

حالت‌های او راه بیابد که اخلاق اسلامی است و پس از این همه، به مرحله آداب عمل برسد که فقه اسلامی است... و این جریان به هم پیوسته،^۱ در ذهن محصل، مهم‌ترین خصلت آموزش جدید است که تمامی راه را دیده و آمده. و در این آمدن، سنگینی‌ها را شناخته و به دوش کشیده است؛ نه گرفتار یأس شده و نه همراه غرور و اسیر رنج و گرفتاری.

در این سلسله نوشته‌ها، به دگرگونی‌هایی که استاد باید در سبک آموزش و اصل درس‌ها، دامن بزند اشاره شده است^۲ و در واقع، این نوشته‌ها بیشتر به این دو قسمت، یعنی سبک آموزش و اصل درس‌ها، برخورد بیشتری دارد. اگر از صرف و نحو بگذریم، در قسمت منطق و ادبیات و اصول و فقه، با مسائل عمیق و تازه‌ای روبه‌رو شده‌ایم که طبیعتاً با خواندن متن‌های قدیمی و مطول، مسئله حل نمی‌شود و مسائل منطقی و هنری و فقهی امروز ما جواب نمی‌یابد.

پس از این جزوه، جزوه ادبیات و منطق و سپس اصول و فقه به دست می‌رسد تا شاید بتواند زمینه‌ساز این دگرگونی در سبک آموزش و متن درس‌ها باشد.^۳

۱. برای مطالعه بیشتر پیرامون این سیر، نگاه کنید به کتاب *انسان در دو فصل*، از همین نویسنده. (ناشر)

۲. از همین جاست که گاه در متن کتاب و گاه در پانویس، روش‌های کار استاد ذکر شده است. در ضمن در این کتاب تمامی پانویس‌ها (به غیر پانویس‌هایی که امضای ناشر دارند) متعلق به نویسنده می‌باشد. (ناشر)

۳. در ادامه این «پیش‌درآمد»، استاد بحثی با عنوان «استاد و درس» را طرح نموده بودند که در ذیل آن عنوان، روش آموزش مدنظر ایشان تبیین شده بود. این بحث، اگرچه در ابتدای این کتاب نیز بسیار نافع است، اما چون خود، بحثی مستقل در کیفیت آموزش مباحث در علوم مختلف است، بنا به تقاضای مکرر خوانندگان عزیز، در کتاب مستقلی، با عنوان «استاد و درس» روش آموزش، به چاپ رسیده است. از این‌رو خوانندگان برای مطالعه این بخش، باید به کتاب مذکور مراجعه کنند. (ناشر)